

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ  
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ  
IV Міжнародної науково-практичної конференції  
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

**У двох частинах**

**Частина 1**



Суми  
Сумський державний університет  
2020

12. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави : моногр. Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. 196 с.

13. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова; за ред. К.А. Кононенка. К. : НІСД, 2013. 56 с.

## **ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: КОЗАЦЬКИЙ ТА ВИЗВОЛЬНО-ЗМАГАЛЬНИЙ ЕТАПИ**

***Сухонос В. В.***

*д.ю.н., професор, Голова Вченої Ради ННІ права,  
професор кафедри КПДС ННІ права  
Сумського державного університету*

Історія судочинства на території сучасної України сягає багатьох століть. На перших порах воно велося не лише від імені князя, а й самим князем.

Спеціалізовані ж судові органи виникли, коли українські землі увійшли до складу польсько-литовської держави.

Саме у цей період виникає й козацьке судочинство. За словами О. Лазаревського, козацьке судочинство «витворилося самим життям, природними потребами самого народу, без будь-яких штучних... регламентацій; і вказаний sudoустрій міг задовольнити народ до тих пір, поки він залишався народним; допоки сам народ брав участь у його творенні, поки він брав участь у чиненні правосуддя... Витворений козацтвом лад був досить примітивно простим і, можна вказати, більше годився для воєнного табору, ніж для складного громадського життя» [7, с. 96].

Загалом, у межах Запорозьких Вольностей спостерігалось переплетення адміністративних та судових повноважень як колективних інституцій (січових рад), так і окремих посадовців (кошових отаманів, військових суддів, писарів, осавулів, довбишів, курінних отаманів і паланкових полковників).

Терміном «паланки» позначалася як фортеця, так і територія, котра їй підлягала, а також адміністрація означеної фортеці [6, с. 12].

Обраному в Січі кошовому отаманові, за козацьким звичаєм, належала вища адміністративна, військова, духовна та судова влада. Зокрема, його судові рішення стосувалися важливих цивільних справ щодо розподілу земель та угідь за конкретними куреннями, грошового й матеріального жалування, здобичі, а також тих кримінальних справ, які не було вирішено в судах нижчих посадовців Січі.

Другим же, за значенням, адміністративно-судовим посадовцем у Січі вважався

військовий суддя, котрого, як і іншу старшину, обирали на військовій раді. Загалом у січовому судочинстві військовий суддя був першою правничою інстанцією, куди зверталися курінні отамани з невіршеними справами своїх козаків, або інші сторони, між якими виникав конфлікт [5, с. 142–143]. Д. Яворницький так характеризував повноваження та практику судочинства: Суддя був охоронцем тих звичаїв предків та військових порядків, на яких тримався весь устрій козацького життя; у своїх рішеннях він керувався не писаним законом, якого зовсім не існувало у запорозьких козаків, а переказами або традиціями, очевидно, привнесеними із України в Запорозжя, які передавалися із вуст в уста і були освячені багатьма віками» [14, с. 177].

У своїй повсякденній діяльності військовий суддя переважно розглядав кримінальні та цивільні справи, пропонував сторонам конфлікту свій варіант його розв'язання. У разі згоди сторін суддя оголошував свій вердикт, і справа припинялася. У протилежному випадку козаків, що конфліктували, відсилали до останньої інстанції – суду кошового отамана, де справа вирішувалася остаточно [5, с. 144].

Слід мати на увазі, що козацькі суди не розглядали справи усього населення [3, с. 220], а зберігали становий характер.

У період Визвольної війни стару системи земських, гродських та підкоморних судів було ліквідовано. Збереглися міські, сільські громадські (копні), церковні, а частково й домініальні суди, однак зникли надстанові. Натомість усталилася ієрархія козацьких судів (сільський козацький суд, сотенний, полковий, генеральний) [5, с. 174]. Як зазначали відомі історики права Я. Падох та О. Путро, для цього судоустрою було характерним поєднання виконавчої й судової влади в руках козацької старшини та завелика кількість апеляційних інстанцій, що призводило до судової тяганини [8, с. 25; 11, с. 54].

Структура судової системи козацтва складалася з чотирьох ланок.

Найнижчою судовою інстанцією був сільський козацький суд. Він очолювався сільським козацьким отаманом і складався з кількох місцевих козаків за вибором останнього; розглядав справи лише козаків. Складні справи, справи про тяжкі злочини, справи сільської козацької старшини передавалися сотенним судам [5, с. 174]. Судовим виконавцем та слідчим був сільський осавул [8, с. 26–27].

Сотенні суди склалися з сотника, городового отамана, сотенної старшини; могли також залучатися представники сотенного значного козацького товариства. Становий козацький характер сотенного суду, який поступово порушувався, призводячи до реального існування змішаних козацько-міщанських судів, було застережено універсалом Данила Апостола в 1730 р. Сотенний суд був апеляційною інстанцією за рішенням та

ви роком сільських козацьких судів на території сотні [5, с. 174]. На свій розсуд сотенний суд міг передавати справи на вирішення полковому суду [1, с. 63; 8, с. 25].

Полкові суди склалися з полковника, полкового судді та іншої полкової старшини, представників значкового знатного товариства [5, с. 174–175]. Вони були судами першої інстанції у справах сотенної та полкової козацької старшини, а також значкового товариства й одночасно апеляційною інстанцією для нижчих судів [1, с. 56; 8, с. 27–28]. Уже універсал Данила Апостола підкреслив винятково становий характер польового суду.

Генеральний військовий суд складався з двох генеральних суддів та інших генеральних старшин, членів бунчукового знатного товариства. У 1728 р. цей орган було реформовано: його очолив гетьман, працювали шість суддів – три призначені гетьманом і три царським урядом [5, с. 175].

Згідно з Конотопськими статтями 1672 р. та Переяславськими статтями 1674 р. Генеральний військовий суд був судом першої інстанції по справах генеральної старшини, полковників і бунчукових товаришів [2, с. 243, 255]. До юрисдикції Генерального військового суду належали також земельні справи [5, с. 175]. Важливо, що цей орган слугував апеляційною інстанцією не лише для нижчих козацьких, а й для магістратських міщанських судів [8, с. 28–29].

За часів гетьмана Д. Апостола Генеральний суд стає самостійною установою [4, с. 314].

У 1760–1763 рр. гетьман К. Розумовський здійснив реформу козацьких судів, знову запровадивши, замість розглянутої вище системи, земські, гродські та підкоморні суди. Апеляційною інстанцією щодо цих судів був виборний Головний трибунальний суд.

Нова судова система була практично міжстановою, а отже, окреме козацьке станове судочинство суттєво звужувалося. Лише на рівні сотні залишилися козацькі станові суди.

З поширенням на Лівобережну Україну «Основного закону для адміністрації губерній Російської імперії» від 7 листопада 1775 р. царськими указами від 18 вересня 1781 р. особливий судоустрій Лівобережної України було ліквідовано [5, с. 175–176].

Своя судова система на теренах України відродилася вже під час визвольних змагань 1917–1921 рр.

Зокрема, 8 липня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон «Про утворення Державного Сенату». Фактично цей закон визначав лише структуру державного сенату та вимоги до senatorів і порядок їхнього призначення. Законом передбачалося створити замість Генерального Суду іншої вищої судової інстанції – Державного Сенату,

«Президент Державного Сенату і Сенатори Загального Зібрання призначались наказами гетьмана, після попередньої ухвали кандидата Радою Міністрів». У свою чергу Сенат поділявся на Генеральні суди: Адміністративний, Цивільний, Карний. Зберігалися діючі до революції судові палати [9, с. 194–196].

Ідея існування окремих судових органів, так само, як і їхня незалежність, стали щільної уваги представників націоналістичної опозиції.

Зокрема, П. Чижевський наголошував на необхідності запровадження Генерального Федерального Суду, до сфери діяльності якого належить як видання постанов з приводу конституційності законів, так і засудження членів Уряду [13, с. 59–62].

На незалежному статусі суду наполягали представники ОУН [10, с. 9].

П. Федун («Полтава») зазначав: «Я говорив також про певні компетенції Верховного Суду. Він, будучи уповноважений вирішувати долю партій, став би важливим і доволі всесильним фактором політичного життя країни. Чи можна знайти, однак, більше компетентну інституцію для цієї справи? Вважаю, що ні. Як каже згадуваний мною Фаге, часом немає ради, і муситься в певних руках зосереджувати доволі широкі права. Йдеться про те, щоб ці руки були якнайбільше компетентними до користання цих прав. Уважаю, що вирішування того, чи цілі якоїсь партії є згідні з буквою і духом української конституції, є найбільше компетентний саме Верховний Суд України. Верховний Суд буде, мабуть, і найбільше безпристрасний у вирішуванні цього питання» [12, с. 430].

Таким чином, історія судової влади в Україні завжди мала свою національну специфіку.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмолаєв В. М., Козаченко А. І. Органи влади і управління Української держави (друга половина XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. Харків : Право, 2002 . С. 63.
2. Источники Малороссийской истории : в 2 ч. / Сост. Д. Н. Бантыш-Каменский. М. : Университетская типография, 1858–1859. Ч. 1: 1649–1687. 1858. С. 243, 255.
3. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, О. Я. Ярмиш та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К. : Ін Юре, 2003–2003. Т. 1. 2003. С. 220.
4. Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.), О. А. Бачинська, О. І. Гуржій та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007. Т. 1: Розділи 1–10. 2006. С. 314.
5. Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.),

- О. А. Бачинська, О. І. Гуржій та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006 – 2007. Т. 2 : Розділи 11–22. 2007. С. 142.
6. Кардаш П., Кот С. Слава українського козацтва / передм. В. Смолія. Мельборн: Фортуна, 1999. С. 12.
7. Лазаревский А. М. Суды старой Малороссии. Киевская старина. 1898. № 7–8. С. 96.
8. Падох Я. Суды й судовий процес старої України: нарис історії; автор післясл. Б. Т. Цоцюра. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів : б/в, 1990. С. 25. (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка; т. 209: Історично-Філософічна Секція: Правнична комісія; ч. 5.).
9. Про утворення Державного Сенату: Закон, затверджений Гетьманом України 8 липня 1918 р. // Копиленко О. Л. Держава і право України. 1917–1920 : Навч. посібник / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. К. : Либідь, 1997. С. 194–196.
10. Програма і Устрій Організації Українських Націоналістів. : затверджені Четвертим Великим Збором Українських Націоналістів в місяці серпні 1955 р. Б/м. : Накладом ОУН, 1955. С. 9.
11. Путро О. І. Гетьман К. Розумовський і судова реформа на Україні. Український археографічний щорічник. Нова серія. К. : Наук. думка, 1993. Вип. 2 : Український археографічний збірник; т. 5. С. 54.
12. Федун П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній Українській Державі. «Полтава». Концепція Самостійної України : у 2 т. / Петро Федун – «Полтава» ; упоряд. і відп. ред. М. Романюк ; наук. ред. О. Луцький. К. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008–2008. Т. 1: Твори. 2008. С. 430.
13. Чижевський П. І. Основи української державності. Відень : Наша воля, 1921. С. 59.
14. Яворницький Д. В. Історія запорізьких козаків : в 3 т.; пер. з рос. І. І. Сварник. Львів : Світ, 1990–1992. Т. I. 1990. С. 177.

## **ПРОПАГАНДА ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ**

***Старинський М. В.***

*д. ю. н., доцент, професор кафедри АГПФЕБ ННІ права  
Сумського державного університету*

Пропаганда, як явище має соціальну природу і вона може бути використана тільки в соціумі. При цьому пропаганда в своїй переважній більшості пов'язана з владою і має на меті її «м'яке панування», що, на відміну від грубого, прямого, застосування примусу, діє шляхом зваблення підлеглих та формування у них бажання вчиняти відповідно до намірів